

Общетеоретическая юриспруденция : учебный курс / Ю.Н. Оборотов, В.В. Завальнюк, В.В. Дудченко и др.; под ред. Ю.Н. Оборотова. – Одесса: Феникс, 2011. – С.5–13.

4. Козюбра М. Загальнотеоретичне правознавство: стан та перспективи // М. Козюбра // Право України. – 2010. – №1. – С.32–43.

5. Чиркин В. Е. Государствоведение : учебник / В.Е. Чиркин. – М. : Юристъ, – 1999. – 400 с.

6. Керимов А.Д. Государствоведение: актуальные проблемы теории : научное издание / А.Д. Керимов. – М. : Современ. гуманитар. ун-т, 2003. – 68 с.

7. Чиркин В.Е. Государствоведение : учебник / В.Е. Чиркин. – М. : Юрист, 2000. – 382 с.

8. Глазунова Н.И. Государствоведение : учеб. пособие / Н.И. Глазунова. – М. : ГУУ, 2000. – 296 с.

9. Погорілко В.Ф. Державознавство / В.Ф. Погорілко, С.В. Бобровник //Юридична енциклопедія: в 6 т. – К., 1999. – Т.2: Д–Й. – С.164

10. Загальна теорія права : підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. – К. : Ваїте, 2016. – 392 с.

Братасюк В.М., кандидат юридичних наук, суддя Тернопільського міськрайонного суду

СУДЯ ЯК МОРАЛЬНИЙ АВТОРИТЕТ СУСПІЛЬСТВА

1. Як відомо, епіцентром усього спектру юридичної діяльності виступає правосуддя, яке є найвищою формою правового контролю в суспільстві. Колишній голова Верховного Суду України В.Т. Маляренко влучно зазначив, що «у світі суд та його приміщення сприймаються як храм божий, оскільки саме там приймаються рішення, не підвладні жодній іншій владі» [1, с. 7]. У зв'язку з цим, він відмічає, що «західний «успішний» світ давно збагнув, що основою держави, її фундаментом є правосуддя ... І тому в демократичних суспільствах правосуддю приділяють особливу увагу» [1, с. 4].

Порівняння суду із храмом Божим цілком виправдане з тих міркувань, що саме суд стверджує та захищає право як втілення справедливості, поваги до людської гідності, рівності, добросовісності, добра тощо. Тобто, суд є інституцією, яка захищає ті духовні цінності, які виражають сутність права і без яких повноцінне людське життя неможливе. Щоб працювати у такому храмі, очевидно, мало знати закони. Для цього треба значно більше. На моє глибоке переконання, суддя має бути найперше високоморальною людиною, яка не дозволить собі не знати законів.

Проаналізуємо свободу та відповідальність як морально-правові категорії.

В наукових джерелах зазначається, що стосунок індивіда до норм, які забезпечують цілісність та впорядкованість суспільного життя, породжує простір його свободи та відповідальності. Безперечно, відповідальність є вагомим інструментом у механізмі соціального контролю, що забезпечує міру ефективності суспільного ладу. Нині нас мають цікавити внутрішні, екзистенційні джерела зародження відповідальності в надрах духовного життя особистості судді, які не нав'язані йому ззовні через норми та правила, а є необхідною та бажаною умовою його продуктивного професійного самоздійснення.

Відповідальність, як самовіддане піклування розумних істот одна про одну, *не зводиться до виконання формального припису про дозвіл чи заборону дії* (курсив – В.Б.).

Саме відповідальність за обрані блага є джерелом людської гідності та віднаходження життєвого сенсу, вона є мірою людяності та ступенем гідності людини.

Свобода судочинства повсякчас включена в ситуацію, в якій її межі встановлює відповідальність, що також набуває абсолютного виміру. Відповідальність потрібна для того, щоб запобігти виродженню свободи в реалізацію ірраціонального випадкового вибору. Відповідальність - це наскрізний ідентифікатор системи морально-етичних координат сучасної людини. Вона є соціально-етичним виміром вільного самоздійснення особи загалом. Вона є соціально-етичним виміром професійного самоздійснення судді.

Людина, яка навчилася володіти обставинами, а не підпорядковуватись їм, здатна бути відповідальною за свій вибір. Це стосується і судді, він теж має володіти обставинами для того, щоб бути відповідальним за своє рішення.

Відповідальність – цей найперше моральне поняття, концепція, яка лежить в основі наших поглядів на моральні обов'язки особи. Ф.Гаєк слушно наголошує, що «Значення цього поняття поширюється далі за сферу примусу і його найбільша цінність полягає у спрямуванні вільних рішень людини. ...Вільне суспільство вимагає більше, ніж будь-яке інше, щоби люди у своїх діях керувалися почуттям відповідальності, *що ширше за обов'язки, установлені законом*, і щоб громадська думка підтримувала тих індивідів, які залишаються відповідальними, незважаючи на успіхи чи невдачі їхніх зусиль» [2, с. 82].

«Коли людям дозволено діяти так, як вони вважають за потрібне, вони мають залишатися

відповідальними за наслідки своїх рішень» [2, с. 82].

Відповідальність охоплює здатність людей діяти раціонально. Вона має на меті змусити їх діяти *більш раціонально*, ніж вони діяли до цього.

Специфічний статус вільного і відповідального члена суспільства є водночас і привілеєм, і тягарем [2, с. 83].

Ми наділяємо індивіда відповідальністю для того, щоб вплинути на його дію. Це стосується тільки таких наслідків його поведінки, які він як людина може передбачити, і таких, на які бажано, щоб він розсудливо зважав за звичайних обставин. Щоб бути ефективною, відповідальність повинна бути чітко визначеною й обмеженою, пристосованою емоційно й інтелектуально до людських можливостей, вона повинна також бути індивідуальною.

Істотною умовою відповідальності є те, що вона стосується обставин, які індивід може оцінити, до проблем, які ... людина може вирішити самостійно і *ці рішення вона не без підстав розглядає як свою власну справу, частіше, ніж не свою* [2, с. 90].

2. Українське суспільство все більше і більше усвідомлює, що від місця судової влади в державі, рівня розвитку і якості судової системи залежить безпосередньо демократичне майбутнє нації, її перспективи розвитку, національна безпека загалом, а, отже, якість життя і безпека кожного громадянина суспільства.

Правосуддя є однією з істотних ознак громадянського суспільства. Без правосуддя неможлива повноцінна реалізація свободи та захист приватного життя індивіда. Політична свобода, вільний ринок та правосуддя і складають той механізм самореалізації, саморозвитку, без якого громадянське суспільство як сфера позадержавного життя неможливе. В Україні формується громадянське суспільство, а тому незалежна, сильна, справедлива судова влада нашому громадянству необхідна.

Безперечно, саме постать судді є найважливішою складовою судової системи. В полі уваги пересічних громадян не лише їх кваліфікація, а й поведінка загалом, і поза роботою – також. Суддя справляє враження на людину, що йде до суду, всім своїм виглядом, мовою, манерами, поведінкою загалом, стилем спілкування тощо. І, насамперед, - кваліфікацією, здатністю справедливо вирішити справу в суді, тобто рівнем і якістю професійної духовно-інтелектуальної культури.

Суд якраз і є інституцією, яка захищає і стверджує *справедливість як вищу духовну цінність* у суспільних відносинах. Кодекс професійної етики судді передбачає безпристрасне, неупереджене, кваліфіковане виконання покладених на нього обов'язків, зобов'язує суддю підтримувати свою професійну компетенцію на належному рівні, бути прикладом для інших найперше у морально-етичному плані тощо.

Окремі автори цілком виправдано відносять постать судді до елітного прошарку суспільства, вважаючи його носієм кращих людських рис: самокритичності, здатності до самовдосконалення, співчуття та розуміння інших людей тощо, що повинно сприяти зміцненню віри людей в авторитет суду. Проте в житті все дуже часто виглядає цілком інакше. Можна привести немало прикладів безвідповідального ставлення українських суддів до професійних обов'язків, порушення ними ж, людьми, що покликані захищати права людини, цих прав. Чому? - Науковці вбачають причини цього в тому, що саме моральному вихованню суддів у нас приділяється вкрай мало уваги. Авторитет суду залежить значною мірою від дотримання суддями та працівниками апарату суду етичних норм поведінки. Порушення закону, недбалість в роботі, упередженість, порушення етичних норм, що має наслідком порушення прав людини, має розглядатися як неналежне виконання професійних обов'язків і тягти відповідальність відповідно до цих порушень [1; 3].

Не можна не звернути уваги і на те, що українська судова система на всіх рівнях стала заложницею кланово - олігархічної організації державної влади, і це є соціально-політичним підґрунтям ситуації, що склалася в суспільстві. На якомусь етапі розвитку української державності відбулися доволі тривожні для нації події, що мають далекосяжні та всеохопні наслідки – відбулася приватизація окремими суспільними прошарками державних інституцій, органів державної влади: виконавчої, законодавчої, судової [3].

Варто зазначити також, що в українського суду немає, на жаль, духовної мети. Нинішній суд в Україні захищає, насамперед, такі цінності як закон і законність, які є об'єктивно-матеріальними явищами, що ап'рїорі вважаються справедливими. Тобто, суд працює в руслі законницької доктрини, яка вихолощує з права ціннісний вимір [3]. Закони можуть бути і часто бувають виписаними законодавцем несправедливо, з порушенням рівної міри справедливості, але, тим не менше, суддя звертається до цих законів або підзаконних нормативних актів. Він змушений вирішувати справу на засадах існуючого законодавства.

Правознавці справедливо наголошують, що «нове розуміння права, відхід від існуючої законницької доктрини права, плюралістичний підхід до права, його джерел, форм, істини в праві, її критеріїв, що особливо важливо, - загалом формування нового, справді юридичного, а не законницького мислення, нова

інтелектуальна культура, що адекватна людині ринкового і інформаційного суспільства – це необхідні засади творення справедливого незалежного українського суду» [3].

Суддя, захищаючи морально-правові цінності, усіма своїми силами намагається на фоні свого досвіду, виховання, віри і культури, які очищені від суб'єктивних схильностей, дати найкраще рішення, яке тільки в його силах. «Він не залишає поза увагою ні символи віри народу, ні особливі проблеми правосуддя. Все це він враховує, і на базі цієї завершеної сукупності факторів він приходять до здійснення свого розсуду. На цій стадії, не підкоряючись більше стандартам, що зобов'язують, він володіє правом розсуду, яке дозволяє йому обирати з ряду можливостей. Він не спускається з гори, на яку піднявся в пошуках об'єктивної відповіді. Він продовжує підніматися на гору, допоки не досягне висот її вершини» [4, с. 172-173].

Очищення права від ідеалістично - духовного виміру чи то законодавцем, чи суддею неминуче перетворить його в порожню матеріальну форму, яку можна буде напихати будь-яким, на догоду будь – кому (хто замовить, заплатить), змістом, зруйнує право як духовний феномен, зумовить жакливу несправедливість, коли право буде нищитись засобом самого ж права.

Людам потрібен справедливий суд, що працює на захист справедливості у відносинах між ними, між ними та державними інституціями. Справедливий та відповідальний суддя - це не просто людина, яка добре знає закони. Це людина, яка має справедливість за мету власного життя. Жити по справедливості - це, якщо можна так сказати - її невід'ємна особистісна риса, а не просто службовий обов'язок. Виховувати таких людей треба починати з народження, бо зі студентської лави вже може бути пізно. Проблема ця комплексна, до її вирішення причетне все суспільство загалом [3].

Яким чином пов'язані в судочинстві моральний рівень судді та його відповідна професійна дія? Нині, як доводить багатовікова практика, вже можна цілком ствердно відповісти, що – прямо пропорційно.

Суддя – це моральний авторитет нації. Нашим суддям складно такими бути, бо вони відчують на собі в повній мірі морально - духовну деградацію нинішнього українського суспільства загалом, а не лише бездуховної влади.

Створення справедливого суду - це важка і напружена робота для всього українського суспільства, як би це парадоксально не звучало. Одних лише законів і фінансових вливань для цього мало, оскільки суддя жива людина, яка є мірою, віддзеркаленням, результатом всього соціокультурного розвитку суспільства. Яким є суспільство, такими є і його судді. Створення повноцінного громадянського суспільства і буде серйозною підставою для появи справедливого суду. В іншому випадку його поява навряд чи можлива.

Судді мають бути совістю громадянського суспільства, їх завдання – бути арбітрами, які врівноважують інтереси держави, суспільства і громадянина. Таким чином, на сьогоднішній день до особи, яка претендує на суддівську посаду, і від якої в подальшому залежатиме людська доля, повинні ставитися підвищені вимоги, насамперед щодо її культури [4; 5].

3. Підвищення відповідальності суддів, формування їх морального обличчя – це, як бачимо, складна комплексна проблема. Вони має різні аспекти: політичний, соціально-економічний, суто правовий, психологічно-ментальний тощо. В контексті сказаного, як видається, необхідно звернути увагу на наступне:

1. Модель нинішньої правничої освіти в Україні – державоцентрична. Студенти-правники значно більше знають про закони, про букву закону, аніж про людину, її права та їх захист. Ця модель освіти, що дісталася у спадок від колишньої радянської освіти і змістовно майже не змінилася, має бути істотно змінена на користь людини і права, на відміну від нинішньої з її акцентом на державу та закон.

2. Необхідно значно більше уваги приділяти морально-етичному виміру правничої освіти. Нині студенти-правники слухають один семестр курс деонтології та професійної етики і на тому їх етична підготовка практично закінчується. Зважаючи на тотальну руйнацію морально-етичних засад життя в сучасній Україні, можна зрозуміти, як це мало. Треба продумати, як посилити цю підготовку на наступних старших курсах, напр., при читанні таких дисциплін як «Судові та правоохоронні органи», «Філософія права», «Адвокатська діяльність» тощо.

3. Дивно, але Україна є країною, де до морального обличчя судді законодавець може проявляти повну байдужість. Серед вимог на посаду, напр., судді КСУ можна не віднайти вимоги позитивних моральних характеристик. Там може бути зазначено вік, громадянство, стаж роботи тощо, але не вимоги морально-етичного плану. При підборі кандидатів на посаду судді треба більше уваги приділяти саме морально-етичній зрілості кандидата, а не лише знанню ним законодавства. Суддя може знати кодекси на відмінно, але якщо він не має достатньої морально-етичної складової, необхідної для суддівської діяльності, тоді все решта просто не має значення.

4. Морально-етична складова судді значно підсилиться, якщо до суддівської діяльності буде проявляти постійну увагу громадянське суспільство. Суддя має пам'ятати про те, що він не просто суддя, представник судової гілки влади. Він, окрім цього, ще й громадянин, він частина цього суспільства, він покликаний стверджувати і захищати ті цінності, які життєво важливі для суспільства, нести відповідальність за це. Суддя має бути патріотом свого народу і країни. Оця громадянська позиція судді в нинішній Україні виражена дуже слабо. Над цим аспектом не працює ні правова освіта, ні влада.

Список використаних джерел:

1. Маляренко В. Актуальні проблеми становлення судової влади в Україні /В. Маляренко //Право України. – 1996. – № 1. – С. 31-36.
2. Гаєк Ф.А. Конституція свободи /Ф.А. Гаєк. – Львів: Літопис. 2002. – 556 с.
3. Братасюк М.Г. Судово-правова реформа в сучасній Україні: духовно-інтелектуальний вимір /М.Г. Братасюк //Науковий вісник КНУВС – 2007. - № 5. - С. 12-21.
4. Барак А. Судейское усмотрение: Пер. с англ. /А. Барак – М.: Норма, 1999. – 376 с.
5. Ликас А.Л. Культура судебного процесса /А.Л. Ликас. – М.: Юридическая литература, 1971. – 80 с.

Братасюк М.Г., доктор філософських наук, професор, кафедри філософії Львівського національного університету імені Івана Франка, професор

ЗНАЧЕННЯ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОЇ КОНЦЕПЦІЇ СВОБОДИ Ф. ГАЄКА ДЛЯ ПРАВОВОГО РЕФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

1. Правові реформи, що відбуваються в нинішній Україні є важливим і необхідним кроком у ствердженні демократичних засад життя, побудови правової України, звільнення її від тоталітарного минулого. Ці реформи – це крок суспільства в напрямі розширення свободи, ствердження її як способу життя сучасного українського суспільства. Ціннісний вимір цього реформування є дуже важливою проблемою.

На які цінності орієнтуються українські реформатори: загальнолюдські, гуманістичні, які загалом не розходяться з національними, чи якісь групові, приватні, що можуть звести нанівець всі зусилля суспільства до демократичних перетворень?

Правові цінності, будучи складовою духовної культури суспільства, поряд з іншими духовними цінностями, сприяють якісному вдосконаленню суспільних відносин, духовному зростанню суспільства, окультуренню його, гуманізації відносин між людьми. Правові цінності як і моральні, ефективно працюють на гармонію суспільних відносин. З позиції легістського праворозуміння цінність права полягає в його регулятивній функції, завдяки якій впорядковуються правовідносини. Право є своєрідним “регулювальником”, який визначає: оце – можна, а оце – ні. Легіст поціновує право, яке він ототожнює з законом, за те, що воно дозволяє і забороняє. З боку легістського праворозуміння не видно духовної суті права, його духовної ролі і значимості її для суспільства.

З позиції юридичного праворозуміння право, будучи втіленням низки духовних цінностей, високих загальнолюдських ідеалів, виступає потужним духовним фактором розвитку суспільства, духовним чинником його вдосконалення, духовного зростання, чинником, що наповнює відносини між людьми глибинним духовним змістом.

В контексті сказаного вище дослідження філософсько-правової концепції свободи Ф. Гаєка має викликати певний інтерес.

2. Свобода та відповідальність є модусами людського буття. Проблема людської свободи є однією з найактуальніших в сучасному людинознавстві. Свобода є смисловою характеристикою права. Право можна визначити як рівну міру свободи для однойменних суб'єктів права. В такому трактуванні права простежується і принцип справедливості. І навпаки, якщо визначимо право як втілення принципу загальнозначимої справедливості, то таке трактування права передбачає і принцип свободи, бо без нього втілити принцип справедливості, однакову міру її, неможливо.

Свобода – це не просто простір для переміщення, пересування. У неї зміст глибинніший, це філософська категорія, що відображає процес самовизначення людської особистості, а не лише самореалізацію, самоздійснення. Свобода – це і внутрішня свобода, і вільний вибір, і реалізація його в процесі розгортання людської активності, людської творчості, феномену людини. Люди мають бути рівні у